

Joachim Zdrenka
(Uniwersytet Zielonogórski)

Jeszcze raz w sprawie pielgrzymki księcia szczecińskiego Świętobora I do Ziemi Świętej w 1411 r.

<https://doi.org/10.26881/sds.2022.25.15>

Keywords: pilgrimage, Holy Land, Świętobor, Duke of Szczecin

Kwestię pielgrzymek książąt pomorskich do Ziemi Świętej podejmowałem parokrotnie¹. Obecnie chciałbym wrócić do tajemniczej pielgrzymki księcia szczecińskiego Świętobora I (*ok. 1351, †21.06.1413) z 1411 r. Czynię to w związku z artykułem Krzysztofa Kwiatkowskiego, *Niewola księcia pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje historycznokulturalne* („Studia z Dziejów Średniowiecza” 2017, t. 21, s. 111–126). Traktuję to nie jako polemikę, ponieważ nie ma ku temu podstaw. Podjąłem ten temat ponownie, ponieważ nie można pozwolić, aby wydumane, niczym nieuzasadnione fakty wprowadzano do obiegu naukowego, wywołując tylko zamieszanie.

Odnosnie do wyprawy Świętobora I w 1411 r. dysponujemy praktycznie dwoma faktami, a mianowicie: 1. dokumentem wystawionym

¹ J. Zdrenka, *Polityka zagraniczna książąt szczecińskich w latach 1295–1411*, Poznań–Słupsk 1987 („Biblioteka Słupska”, t. 34), s. 275; *idem*, *Die Pilgerfahrten der pommerschen Herzöge ins Heilige Land in den Jahren 1392/1393 und 1406/1407*, „Baltische Studien, Neue Folge” 1995, Bd. 81, s. 7–17; *idem*, *Itinerar des Stettiner Herzogs Swantibor I. (ok.1351–1413)*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde” 1995, Bd. 41, s. 165–192; *idem*, *Pielgrzymki książąt pomorskich do Ziemi Świętej i Rzymu w latach 1392/1393 i 1406/1407* [w:] *Rycerstwo Europy środkowo-wschodniej wobec idei krucjat*, red. W. Peltz, J. Dudek, Zielona Góra 2002 („Historia – Uniwersytet Zielonogórski”, t. 5), s. 91–101.

przez jego syna Ottona II (*ok. 1380, †27.03.1428) w dniu 18 marca 1411 r., w którym informuje on o pełnomocnictwie ojca, który „[...] vor unsen gnedigen vader Hertogen Swanteburs van des wegene Wy vulmechtich weren also he buten landes was to dem hilgen lande [...]” (Kwiatkowski cytuje niedokładnie)². Z dokumentu tego wynika, że „he” = on (książę) jest „buten landes” = poza krajem „was to dem hilgen lande” = z powodu (udania się) do Ziemi Świętej; 2. dokumentem tegoż księcia dla braci Kaakstedt (Koetsteden), wystawionym w Szczecinie w dniu 26 lipca 1411 r., w którym książę zaznaczył, że czyni to w imieniu swego ojca Świętobora I i brata Kazimierza V, którzy przebywają poza księstwem: „vor vnser leuen vader Hertoge Swantebor und Bruder Hertoge Casemere dy nu Buten landes sin”³.

Kwiatkowski nie tylko nie dotarł do oryginalnego dokumentu, ale mocno pomieszał fakty. Autor twierdzi (s. 118): „[...] co jednoznacznie potwierdzają dokumenty starszego jego syna, księcia Ottona [II], wystawione 18 marca i 25 marca 1411 r. [!], w których ten ostatni występuje jako pełnomocnik ojca [...]”. Przywołuje do tego dokument z Brandenburgisches Landesarchiv Potsdam, Rep. 9B, Johanniterorden Ballei Brandenburg, nr 213 i podaje, że regest tego dokumentu został opublikowany w *Allgemeine Geschichte des Geschlechts von Schwerin*, vol. 3: *Urkundenbuch zur Geschichte des Geschlechts von Schwerin*, Nr. 249! Niestety, we wskazanym miejscu znajduje się dokument dla klasztoru w Pudagli z datą 9 grudnia 1409 r.⁴ Następnie autor, informując o dokumencie z datą 18 marca 1411 r., który książę pomorsko-szczeciński Otto II wystawił w Damme (Dąbie) dla Henniga Swochowa oraz jego brata Geverda wraz z synem Clawsem w imieniu swego ojca Świętobora i brata Kazimierza, cytuje ponownie przytoczony wyżej fragment „[...] vor unsen gnedigen vader Hertogen Swanteburs [...]”. Dalej Kwiatkowski pisze (s. 118, przyp. 19):

² Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam, Rep. 9B, Johanniterorden Ballei Brandenburg, Urkunde Nr. 213A; regest: *Allgemeine Geschichte des Geschlechts von Schwerin*, hrsg. v. L. Gollmert, Bd. 3: *Urkundenbuch zur Geschichte des Geschlechts von Schwerin*, Berlin 1878, nr 250 z błędną datą 25 marca. Dokument ten cytuje również H. Heyden, *Das Wallfahrtswesen in Pommern*, „Blätter für Kirchengeschichte Pommerns” 1940, H. 22/23, s. 13.

³ Vorpommersches Landesarchiv Greifswald, Rep. 2, Ducalia, Urkunde Nr. 225; regest: *Geschichte des Geschlechts von Heydebreck*, bearb. v. H. Hoogeweg, Bd. 1: *Urkundenbuch 1245–1500*, Stettin 1924, nr 288.

⁴ Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam, Rep. 9B..., Nr. 249.

„[...] ponadto UB Schwerin 250 (tylko regest): 25.03.1411r.”! W tym, co Kwiatkowski napisał, nie ma nic bardziej mylnego. Przywołany przez niego dokument z archiwum w Poczdamie został jako regest opublikowany w UB Schwerin nr 250 (nie 249!). Nie ma dwóch dokumentów z 18 i 25 marca 1411 r., tylko jeden dokument z datą 18 marca 1411 r. Wydawca UB Schwerin rozwiązał błędnie datę wystawienia dokumentu na 25 marca 1411 r. Tego dnia przypadało duże święto maryjne Annunciatio Marie, ono musiałoby być użyte w dacie. Podana data dzienna dokumentu: „am mydweken to mydvasten” odnosi się do środy w Mittfasten związanym z niedzielą *letare*. Często dotyczyło to tygodnia przed tą niedzielą, czyli w naszym wypadku środy przed niedzielą *letare*, która w 1411 r. przypadała w dniu 18 marca.

Opuszczenie księstwa szczecińskiego przez Świętobora, który był w tym czasie również namiestnikiem Marchii Środkowej, potwierdza fakt jego nieobecności przy składaniu hołdu Zygmuntovi Luksemburskiemu w dniu 21 marca 1411 r. Hołd w jego imieniu złożyli wydelegowani przedstawiciele. Kolejne dokumenty wystawione samodzielnie przez Ottona II w 1411 r. mogą, ale nie muszą, dowodzić, że jego ojciec Świętobór I nie był w tym czasie obecny w księstwie i kontynuował pielgrzymkę. Kolejny dokument Otton II wystawił samodzielnie w dniu 26 czerwca 1411 r. w Prassow (= Passow) w Marchii Wkrzańskiej, w którym czytamy, że wystawia on ten dokument w imieniu naszego umiłowanego ojca i naszych prawnych spadkobierców: „vor vnsim leven vader hertoghe Swantebur vnde vor unsin rechten eruen”⁵. To sformułowanie jest mało wymowne, bowiem nie informuje, gdzie Świętobór w tym czasie przebywał. Mógł również być chory i nie móc pełnić funkcji administracyjnych, które w tym wypadku wiązały się z opuszczeniem Szczecina i udaniem się do Passow. Kwiatkowski twierdzi (s. 118, przyp. 19), że „książę był nieobecny w swoim władztwie także dowodnie 26 czerwca i 26 lipca tegoż roku”! Tym razem jego informacja odnośnie do drugiej daty może być trafna, gdyż 26 lipca 1411 r. książę Otto II wystawił w Szczecinie dokument dla braci Kaakstedt (Koesteden), zaznaczając, że czyni to w imieniu

⁵ Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam, Rep. 10B, Prämonstratenserstift Gramzow, Urkunde Nr. 3A; regest: *Urkundeninventar des Brandenburgischen Landeshauptarchivs. Kurmark*, Th. 1: *Landesherrliche, ständische und geistliche Institutionen*, bearb. v. F. Beck, Berlin 2001, s. 427, nr 2980 (K. Kwiatkowski podał błędnie nr 2979!).

swego ojca Świętobora I i brata Kazimierza V, którzy przebywają poza księstwem! (zob. wyżej). Fakt ten może oznaczać, że książę Świętobór w dniu 26 lipca 1411 r. jeszcze nie powrócił ze swej tajemniczej pielgrzymki albo wrócił i ponownie gdzieś się udał lub w rachubę mogły wchodzić inne powody. Z kolei brat Ottona II, książę szczeciński Kazimierz V (*ok. 1381, †13.04.1434), został co prawda w dniu 8 czerwca 1411 r. zwolniony oficjalnie z niewoli polsko-litewskiej, ale do księstwa wrócił dopiero po 26 lipca 1411 r.

Podsumowując: odnośnie do wyprawy Świętobora I w 1411 r. wiemy tylko tyle, że książę opuścił księstwo przed 18 marca 1411 r. z zamiarem udania się na pielgrzymkę do Ziemi Świętej. W dniu 26 lipca 1411 r. księcia nie było jeszcze w domu. Powrót miałby nastąpić najpóźniej na przełomie października/listopada tegoż roku? Ponieważ dla okresu 26 lipiec–październik/listopad 1411 r. nie mamy żadnego śladu życia Świętobora I, okres ten jest bezdowodnie doliczany do okresu trwania pielgrzymki księcia. Równie dobrze książę mógł po 26 lipca wrócić do domu, a że był zmęczony trudami podróży i schorowany, przebywał na zamku w Szczecinie i nie brał udziału w życiu polityczno-administracyjnym księstwa. W dniach 1–9 listopada 1411 r. jego synowie Otton II i Kazimierz V występują w Vordingborgu w Danii, gdzie zawarli sojusz z królem unii kalmarskiej Erykiem I⁶. W tym czasie Świętobór przebywał już w Berlinie.

Na podstawie tylko tych dwóch wyżej przytoczonych faktów Kwiatkowski, odrzucając pogląd starszej literatury i mój, twierdzi, że książę Świętobór I odbył pielgrzymkę do Ziemi Świętej, dotarł tam i szczęśliwie z niej powrócił, nie dodając żadnego nowego argumentu! Mało tego, twierdzi (s. 121, przyp. 24), że: „[...] przynajmniej w jedną stronę [książę] przejeżdżał przez Wenecję”. Pytanie, na jakiej podstawie autor tak twierdzi? Jeżeli porównamy pielgrzymkę księcia wołogojskiego Warcisława VIII do Ziemi Świętej w latach 1392/1393, którą odnotowały źródła łużyckie, węgierskie i weneckie, musi dziwić fakt, że pielgrzymka Świętobora I nie została przez żadne źródła potwierdzona. Kwiatkowski wymienia obszerną literaturę dotyczącą pielgrzymek do Ziemi Świętej, nie zna natomiast najważniejszej pozycji, która rejestrowała pobyty pielgrzymów w Wenecji i ich statki wychodzące i przychodzące

⁶ Allgemeine Geschichte des Geschlechts von Schwerin..., Bd. 3, nr 252.

do tego miasta⁷. Świętobór szczeciński nie został tam odnotowany! W takim razie należałoby założyć, że książę nie był w Wenecji i udał się drogą lądową do Ziemi Świętej. Takiej podróży miałby się podjąć, jak na średniowiecze stary, 60-letni książę, schorowany, cierpiący na podagrę i to dwa lata przed śmiercią!? Obojętnie, czy drogą wodną, czy lądową – taka wyprawa dla księcia była ponad jego siły i możliwości. Trzeba przy tym pamiętać, że tego rodzaju wyprawy odbywały się w większych grupach i na kilku statkach. Przecież schorowany książę nie udał się w podróż sam! Gdyby rzeczywiście miała mieć miejsce wyprawa księcia szczecińskiego do Jerozolimy, to by została ona na pewno odnotowana w kronikach i to nie tylko pomorskich, a jeżeli nie tam – to w materiałach pomorskich rodów szlacheckich, których przedstawiciele uczestniczyli w tej wyprawie. Takim sukcesem każdy ród szlachecki by się chętnie szczycił.

Śledząc prace Kwiatkowskiego, odnosi się wrażenie, że autor szuka na siłę rewelacji i sensacji. Wystarczy tylko przypomnieć rewelacyjną identyfikację miejscowości Trzebień, którą autor upatrywał w granicach państwa zakonnego, to w Polsce i to znowu na Pomorzu, nie wiedząc, że spotkanie wójta Nowej Michaela von Küchmeistera ze Świętoborem I miało miejsce w Trzebieniu koło Dolic (później upadłym)⁸. A wystarczyło tylko sięgnąć do prac Edwarda Rymara⁹.

Historyk musi trzymać się faktów, a nie je wymyślać. Jak można pisać (s. 119, przyp. 19): „[...] stąd jerozolimska peregrynacja księcia w 1411 r. nie wydaje się – przy jednoznacznej wymowie dokumentów – podlegać żadnym wątpliwościom”. Wręcz przeciwnie, na podstawie tak skąpej bazy źródłowej możemy jedynie stwierdzić, że książę opuścił swoje księstwo celem pielgrzymki do Ziemi Świętej i że go od marca do końca lipca (do końca października?) 1411 r. nie było w domu. Nic więcej z przytoczonych

⁷ R. Roehricht, *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*, Berlin 1900; *idem*, *Bibliotheca Geographica Palaestinae. Chronologisches Verzeichnis der auf die Geographie des Heiligen Landes bezüglichen Literatur von 333 bis 1878 und Versuch einer Carthographie*, Berlin 1890.

⁸ K. Kwiatkowski, *Nowa Marchia w działaniach militarnych 1410–1411 roku* [w:] *Santok i Drzeń w konflikcie polsko-krzyżackim. W 600 rocznicę bitwy pod Grunwaldem. Wydawnictwo konferencyjne 22 czerwca 2010 roku*, red. W. Popek, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 31–88.

⁹ M.in. E. Rymar, *Trzebień koło Dolic trwał dłużej niż sądziłem „Stargardia”* 2015, t. 10, s. 315–321.

źródeł nie da się wyczytać. Stąd dawna teza, że udał się on ponownie do św. Theobalda do Thann w Alzacji wydaje się o wiele bardziej prawdopodobna aniżeli niczym nieuzasadnione dywagacje na temat odbytej wyprawy księcia do Ziemi Świętej, prezentowane przez autora artykułu. Jestem gotów przychylić się do koncepcji Kwiatkowskiego dopiero wówczas, kiedy znajdzie on nawet najmniejszy dowód ją potwierdzający.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam:

- Rep. 9B Johanniterorden Ballei Brandenburg, Urkunde Nr. 213.
- Rep. 10B Prämonstratenserstift Gramzow, Urkunde Nr. 3A.

Vorpommersches Landesarchiv Greifswald:

- Rep. 2, Ducalia, Urkunde Nr. 225.

Literatura przedmiotu

Allgemeine Geschichte des Geschlechts von Schwerin, hrsg. v. L. Gollmert, Bd. 3: *Urkundenbuch zur Geschichte des Geschlechts von Schwerin*, Berlin 1878.

Geschichte des Geschlechts von Heydebreck, bearb. v. H. Hoogeweg, Bd. 1: *Urkundenbuch 1245–1500*, Stettin 1924.

Heyden H., *Das Wallfahrtswesen in Pommern*, „Blätter für Kirchengeschichte Pommerns” 1940, H. 22/23.

Kwiatkowski K., *Nowa Marchia w działaniach militarnych 1410–1411 roku* [w:] *Santok i Drzeń w konflikcie polsko-krzyżackim. W 600 rocznicę bitwy pod Grunwaldem. Wydawnictwo pokonferencyjne 22 czerwca 2010 roku*, red. W. Popek, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 31–88.

Roehricht R., *Bibliotheca Geographica Palaestinae. Chronologisches Verzeichnis der auf die Geographie des Heiligen Landes bezüglichen Literatur von 333 bis 1878 und Versuch einer Carthographie*, Berlin 1890.

Roehricht R., *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*, Berlin 1900.

Rymar E., *Trzebień koło Dolic trwał dłużej niż sądziłem*, „Stargardia” 2015, t. 10, s. 315–321.

- Urkundeninventar des Brandenburgischen Landeshauptarchivs. Kurmark, Th. 1: Landesherrliche, ständische und geistliche Institutionen*, bearb. v. F. Beck, Berlin 2001.
- Zdrenka J., *Die Pilgerfahrten der pommerschen Herzöge ins Heilige Land in den Jahren 1392/1393 und 1406/1407*, „Baltische Studien, Neue Folge” 1995, Bd. 81, s. 7–17.
- Zdrenka J., *Itinerar des Stettiner Herzogs Swantibor I. (ok.1351–1413)*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde” 1995, Bd. 41, s. 165–192.
- Zdrenka J., *Pielgrzymki książąt pomorskich do Ziemi Świętej i Rzymu w latach 1392/1393 i 1406/1407* [w:] *Rycerstwo Europy środkowo-wschodniej wobec idei krucjat*, red. W. Peltz, J. Dudek, Zielona Góra 2002 („Historia – Uniwersytet Zielonogórski”, t. 5), s. 91–101.
- Zdrenka J., *Polityka zagraniczna książąt szczecińskich w latach 1295–1411*, Poznań–Słupsk 1987 („Biblioteka Słupska”, t. 34).

Abstract

Another Look at the Pilgrimage of the Duke of Szczecin Świętobor I to the Holy Land in 1411

The author of the commentary does not engage in a polemic with Krzysztof Kwiatkowski’s article “Niewola księcia pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje historycznokulturalne” (*Studia z Dziejów Średniowiecza* 2017, vol. 21, pp. 111–126). However, he draws attention to Kwiatkowski’s erroneous interpretations, in which, without offering any new arguments, he asserts “facts” that do not emerge from the cited sources. The author suggests that we are dealing here with historical fantasy that has no place in serious history. Kwiatkowski also commits errors in citing sources and does not take account of the most important study of pilgrimages to the Holy Land. Summing up, the author of the commentary claims that the subject of Prince Świętobor I’s pilgrimage demands historical knowledge of material predating Kwiatkowski’s article.